

Heckrunderen (foto: Hans Breeveld/Staatsbosbeheer)

Nieuwe Ontwikkelingsvisie Oostvaardersplassen; fictie of feiten?

Rik Nijland

Vanwege doorslaand succes wil Staatsbosbeheer in de Oostvaardersplassen natuurlijke processen nog meer de ruimte geven, zo blijkt uit de nieuwe toekomstvisie, opgesteld door Frans Vera. Vogelliefhebbers kijken met argusogen toe. Worden broedvogels niet de dupe, zeker als het Wilde zwijn wordt geïntroduceerd? En gaat het eigenlijk wel zo goed? Een kritisch evaluatierapport is genegeerd, meent één van de opstellers.

Doodstil wacht een roedel Edelherten – 15 standbeelden in het gras – tot de door een tractor getrokken kar met journalisten is gepasseerd. Verbazing alom. Herten horen zich uit de voeten te maken, is het ingesleten natuurbeeld; ze moeten over de hei wegrennen, de bosrand induiken. Mooier had Frans Vera het zich niet kunnen wensen. Ter gelegenheid van de presentatie van de Ontwikkelingsvisie Oostvaardersplassen heeft hij de opgetrommelde journalisten de hele morgen vergast op de onwaarschijnlijke erelijst van het gebied, bijvoorbeeld hoe de Grote zilverreiger dankzij de Oostvaardersplassen van een onregelmatige dwaalgast veranderde in een vaste broedvogel, hoe de Grauwe ganzen hier massaal kwamen broeden en natuurlijk, als toefje op de cake, het zeearendenkoppel dat hier al een paar jaar jongen grootbrengt.

Door Vera's verhaal loopt een rode draad, verwoord in de ondertitel van het rapport: 'Voorbij de horizon van het vertrouwde'. Laat natuurlijke processen hun gang gaan en vaste denkbeelden over de natuur, zelfs die van deskundigen, worden de een na de ander geslecht. Hoort de Grote zilverreiger niet in Nederland thuis? Flauwekul. 'Niet onze natuurbeelden moeten het beleid bepalen; laat de natuur het lekker zelf uitzoeken. Natuurlijke processen zijn de enige garantie dat de biodiversiteit in stand blijft', meent Vera. Kijk maar naar de Oostvaardersplassen. Dankzij grazers als Grauwe gans, Edelhert, Heckrund en Konik hebben andere soorten dieren de kans gekregen zich te vestigen. Om dat proces extra kracht bij te zetten wil Staatsbosbeheer de Oostvaardersplassen de komende jaren nog natuurlijker maken, zo valt te lezen in de Ontwikkelingsvisie.

Zo streeft de terreineigenaar ernaar het ecosysteem te completeren met extra sleutelsoorten, wegbereiders van nieuwe diversiteit, zoals bijvoorbeeld het Wilde zwijn en misschien ooit de Wolf (kader pag.148). Daarnaast moet de natuurlijke dynamiek van het water in het moerassige gedeelte terugkeren. In 1974 werd het natte gedeelte van de Oostvaardersplassen gescheiden van het droge met een kade, om te voorkomen dat water uit het moeras zou wegzijgen naar het droge gedeelte, dat door inklinking als gevolg van ontwatering ten behoeve van de oorspronkelijke bestemmingen als landbouw en industrie steeds lager komt te liggen. Pas in het begin van de jaren negentig werd wat nu het droge buitenkaadse gebied is ook tot natuurgebied bestemd. Dat heeft geleid tot een scherpe tweedeling: aan de Markermeer-kant van de kade 3600 hectare moeras en ondiep water, aan de andere kant 2000 hectare grasland, rietland, ruigte en struweel waar pakweg drieduizend Heckrunderen, Konik en Edelherten het beeld domineren. Die kade is een artefact uit het verleden, een steen des aanstoots die de dynamiek

van het water in het moerasgebied beperkt. Door het moeras tijdelijk droog te leggen, hoopt Staatsbosbeheer de kade overbodig te maken. Ook de moerasbodem zal dan gaan inklinken, waardoor uiteindelijk het moerasgebied weer het laagste deel van de Oostvaardersplassen wordt. Tijdelijke drooglegging is bovendien goed om de rietvegetatie te laten verjongen.

Voor vogelaars is die drooglegging echter een teer punt. Zullen de grote grazers zich dan niet massaal het moeras in wagen? Het tijdschrift *Bionieuws* van februari citeerde een bezorgde Ruud van Beusekom van Vogelbescherming: 'En ze willen ook Wilde zwijnen loslaten. De kans is groot dat je dan ook nog je moerasvogels kwijtraakt, want die zwijnen vreten alles op.' Dat 'dan ook nog' in het citaat slaat op de ontwikkeling in het droge gedeelte. Uit broedvogelonderzoek van het bureau Altenburg & Wymenga in 2007 blijkt dat het slecht gaat met een flink aantal (zeldzame) broedvogels uit dat droge deel van het natuurgebied. De Zeearend mag er rondvliegen, maar het gaat heel slecht met de Wielewaal, Spotvogel, Blauwborst, Paapje, Sprinkhaanrietzanger en Grauwe klauwier, soorten die het moeten hebben van de ruigtes, het landriet en de bosschages. Geen wonder meent Staatsbosbeheer. Die achteruitgang is te wijten aan het langzaam verdwijnen van restanten van vroeger beheer. Het landriet is bijvoorbeeld nog een relict van kort na de drooglegging van de polder, toen massaal Riet is ingezaaid om de grond begaanbaar te maken;

uit die tijd stammen ook de wilgen. Door het graven van sloten en afvoerkanalen om de grond van wat nu het droge gedeelte is rijp te maken voor landbouw, is later massaal Vlier opgeslagen. Die struwelen, bosschages en ruigtes, en daarmee het leefgebied van de vogels, worden nu stelselmatig opgeruimd door de grote grazers. Inmiddels is Vogelbescherming milder gestemd. 'We zijn overwegend positief over de ontwikkelingsvisie van Staatsbosbeheer', zegt woordvoerder Hans Peeters. 'Ook wij denken dat je de dynamiek in het moerasgebied moet vergroten om uiteindelijk een vitaal moeras over te houden voor belangrijke broedvogelsoorten als Lepelaar en Roerdomp.' Vogelbescherming heeft Staatsbosbeheer wel verzocht om

voor de soorten die tijdelijk hun moeras moeten ontberen, versneld moerasgebieden in te richten in de nieuw aan te leggen verbindingzone met het Horsterwold. 'En voor ruigtesoorten als Paapje en Grauwe klauwier is het, denken wij, mogelijk om langs de randen van het gebied alternatieven in te richten.'

Ook is er een dringend verzoek gedaan om de ontwikkelingsvisie aan een 'passende beoordeling' te onderwerpen. 'Bijvoorbeeld door een onafhankelijke instantie. Wij hebben geen verstand van Wilde zwijnen en Wisenten, maar we willen wel graag wat zekerheden. Bij grote veranderingen in het beheer, bijvoorbeeld door economische ontwikkeling, is het voor Natura2000-gebieden verplicht een dergelijk onderzoek

Kader. Wilde zwijnen en Wolven

De Zeearend kwam op eigen gelegenheid naar de Oostvaardersplassen. Voor grote zoogdieren is dat praktisch onmogelijk en daarom wil Staatsbosbeheer, ter completering van de fauna, zelf een aantal soorten introduceren. Binnenkort zijn al Wilde zwijnen te verwachten. Frans Vera van Staatsbosbeheer verwacht dat deze 'tuinmannen van de natuur' het landriet te lijf zullen gaan en minerale grond blootleggen. Mei- en Sleedoorn kunnen dan opslaan op plaatsen tussen het Riet waar nauwelijks grote grazers komen. Hebben de plantjes na een jaar stekels gevormd en is hun eigen verdediging op orde dan kunnen deze struiken als natuurlijk prikkeldraad onbeschermd bomen en struiken zoals eik, Hazelaar, Vlier en Kardinaalsmuts beschermen

tegen vraat, waardoor ook ander loofhoutsoorten hun intrede doen. Ook verwacht Vera dat de varkens met hun gewoet poelen zullen maken waarin waterinsecten en amfibieën leven. Die worden gegeten door bijvoorbeeld Roerdampen, Lepelaars en zilverreigers.

Hoewel de duizenden zwijnen op de Veluwe vooral nazaten zijn van de dieren die Prins Hendrik rond 1900 introduceerde uit het huidige Polen, is het wilde varken in Nederland van oorsprong inheems. Of ook de Wisent die status verdient, is niet duidelijk. Er zijn nooit wisentresten in Nederland gevonden, wel in de ons omringende landen. Voor Vera is dat voldoende om ook deze grote grazer een plaats in de Oostvaardersplassen te gunnen. Het wachten is dan wel op de geplande

koppeling met het bosgebied van het Horsterwold. Ook de Eland, al minstens duizend jaar weg uit Nederland, krijgt dan wellicht een tweede kans in de Nederlandse natuur. Zonder grote roofdieren is het ecosysteem niet compleet. Gezien de hoeveelheid prooidieren is er in de Oostvaardersplassen plaats voor zeker zo'n honderd Wolven, denkt Vera. Toch is introductie van het roofdier voorlopig niet te verwachten. Ecologisch gezien is er geen enkel bezwaar, maar het Roodkapje-effect staat een snelle introductie in de weg. 'Misschien is het ter sprake brengen van grote roofdieren voor Nederland nog een brug te ver', aldus de Ontwikkelingsvisie Oostvaardersplassen. 'Als er een probleem is, dan zit dat tussen onze oren', meent Vera.

In het buitenkaadse gebied van de Oostvaardersplassen domineren grote grazers, zoals hier de Koniks, het beeld (foto: Hans Breeveld/ Staatsbosbeheer).

te laten uitvoeren. In dit geval is dat niet verplicht, maar gezien de fikse veranderingen die op stapel staan, kan ook Staatsbosbeheer, denken wij, zijn voordeel doen met een onafhankelijke beoordeling.'

De basis voor een dergelijk onderzoek ligt er al. In 2006 is een evaluatierapport geschreven over tien jaar beheer door Staatsbosbeheer, opgesteld door Staatsbosbeheer zelf en de Waterdienst, voorheen het RIZA, dat van oudsher de natuurmonitoring in het gebied verzorgt. Twee jaar lang heeft projectleider Theo Vulink – in 2001 gepromoveerd op onder meer begrazing in de Oostvaardersplassen – gezweven, maar nu vindt hij de tijd gekomen om aan de bel te trekken.

'Als ik de nieuwe ontwikkelingsvisie lees, dan constateer ik dat ons rapport twee jaar in de la heeft gelegen; dat er helemaal niets mee is gedaan. Het schetst dan ook een veel minder rooskleurig beeld van de situatie in de Oostvaardersplassen. De gedachte dat door systeemprocessen met grote grazers een gevarieerd landschap ontstaat, is niet waargemaakt. Door de enorme voedselproductiviteit is de sterfte aan grazers in de winter laag en de reproductie hoog. Dit heeft geleid tot een zeer hoge begrazingsdruk, wat leidt tot het verdwijnen van het landriet, ruigte en struweel. Dat is niet slecht voor alle soorten – de Brandganzen en foeragerende Lepeelaars hebben bijvoorbeeld geprofiteerd –, maar het gevolg is wel dat de biodiversiteit daalt. De dynamiek is te laag en het blijft, zelfs met het Horsterwold erbij, een te klein gebied om blind te kunnen varen op natuurlijke processen.'

De verwachting van Vera dat de Wilde zwijnen het landriet zullen opruimen waardoor

meidoorn en Sleedoorn kunnen aanslaan, is volgens Vulink een fabeltje. 'In de winter komen juist veel runderen en paarden in het droge rietland. Die laten zich zo'n lekker hapje zeker niet ontgaan. Met de huidige begrazingsdruk komt er echt geen kiemplant tot ontwikkeling.'

Volgens Vulink is regelmatig een (nagebootste) catastrofe nodig om de achteruitgang van de biodiversiteit te keren. 'In plaats van meer soorten dieren te introduceren zou Staatsbosbeheer veel beter eens in de vijf tot tien jaar 80% van de grazers kunnen verwijderen en verkopen als bio-vlees, zodat er pakweg zeshonderd Heckrunderen, Koniks en Edelherten overblijven. Dan krijgen struwelen en ruigtes weer een kans, kunnen er zich weer muizenpopulaties ontwikkelen en daarmee ook de roofvogels die daarvan leven.'

Volgens Vera is wel degelijk rekening gehouden met de evaluatie. Die had echter betrekking op de periode tot 2006. 'Toentertijd hinkte men, op basis van een in 1996 geformuleerde dubbele doelstelling, op twee gedachten. Enerzijds het gebied zich verder laten ontwikkelen tot een zo compleet mogelijk en zoveel mogelijk zelfregulerend ecosysteem; anderzijds behouden wat er op dat moment was. Dat is niet mogelijk gebleken. Dat gaat voorbij aan het feit dat dit jonge gebied nog volop in ontwikkeling is en daardoor allerlei onvermijdelijke overgangen van de ene fase naar de andere doormaakt, bijvoorbeeld het verdwijnen van landriet, ruigte en struweel en de vogelsoorten die dat nu bewonen. Dat wil helemaal niet zeggen dat er niet alsnog een gevarieerd landschap kan ontstaan. Dat gebeurt namelijk overal in Europa door begrazing van grasland.'

Ook over de ontwikkelingen in het moerasgedeelte is Vulink niet enthousiast. De Grauwe ganzen, die voor de rui op de graslanden vetreserves aanleggen, ruïen in de moeraszone, waar bescherming is tegen predatie. In die periode doen ze zich vooral te goed aan jong rietblad. Dat leidt volgens Vulink tijdelijk tot grotere variatie in de vegetatie en tot een hoge soortenrijkdom in vogelsoorten, maar uiteindelijk verdwijnt door de vraat de belangrijke geïnundeerde jonge-rietvegetatie en ontstaan er harde grenzen tussen open water en droog Riet. 'Met het huidige waterpeilbeheer is de dynamiek te gering en het waterpeil structureel te hoog om verjonging van het Riet mogelijk te maken. Dat heeft positief gewerkt voor Roerdomp en Grote en Kleine zilverreigers, maar negatief voor Baardmannetje, Blauwborst, Rietgors en doortrekkende steltlopers zoals Grutto en Kluut. Die laatste zijn zelfs nagenoeg verdwenen uit de Oostvaardersplassen. Om jonge kiemplanten van Riet de kans te geven, moet het moeras af en toe een paar jaar droog staan – dan laten de ganzen de jonge planten met rust –, maar dat gebeurt niet van nature, leert de ervaring. 'Hoe dan ook zal de mens daar eens in de tien tot twintig jaar moeten ingrijpen. Een keer droogleggen zoals Staatsbosbeheer wil, is te weinig', aldus de onderzoeker.

'Het zou natuurlijk mooier zijn als de natuur zelf de vereiste dynamiek voor de Oostvaardersplassen zou kunnen bieden. Je zou de Oostvaardersdijk plaatselijk kunnen verlagen, waardoor regelmatig een flinke stoot water over het gebied spoelt. Maar laten we nu niet doen of het introduceren van nog meer grote zoogdieren de unieke wetlandbiodiversiteit ten goede komt. Als ik Wisenten of Elanden wil zien, ga ik wel naar Natuurpark Lelystad of Artis. Er heerst een soort geloof in processturing, maar dat wordt niet door de feiten onderbouwd.' Vera wil juist verder op de ingeslagen weg. 'Het grootste risico dat de Oostvaardersplassen loopt is, dat er voortdurend wordt gereageerd en dreigt te worden ingegrepen op basis van de oude routines. Dan worden er nooit grenzen verlegd en krijgen we nooit te zien wat zich voorbij de horizon van het vertrouwde ligt. Mag er één gebied zijn in Nederland waar we daar tenminste een poging toe ondernemen?'